

INFRAȚIUNILE ATIPICE PREVĂZUTE ÎN CAPITOLUL II AL PĂRȚII SPECIALE A CODULUI PENAL: ANALIZĂ DE DREPT PENAL

Sergiu BRÎNZA

Universitatea de Stat din Moldova

Acest studiu este consacrat analizei juridico-penale a infracțiunilor prevăzute la art.155 și 158 CP RM. Conținutul obiectului juridic special al acestor infracțiuni este atipic. Doar formal, obiectul juridic special al infracțiunilor specificate la art.155 și 158 CP RM derivă din obiectul juridic generic al acestora (adică, din relațiile sociale cu privire la viața și sănătatea persoanei). După examinarea obiectului infracțiunilor în cauză, sunt analizate celelalte elemente constitutive: latura obiectivă, latura subiectivă și subiectul. De asemenea, sunt examinate elementele circumstanțiale agravante ale celor două infracțiuni prevăzute la art.158 CP RM.

Cuvinte-cheie: amenințare, pericolul realizării amenințării, prelevare, donare, trafic, țesuturi umane, organe umane, celule umane, consimțământ.

THE ATYPICAL OFFENCES UNDER CHAPTER II THE SPECIAL PART OF THE PENAL CODE: PENAL LAW ANALYSIS

This study is devoted to the judicial-penal analysis of the offences referred to in art.155 and 158 PC RM. The composition of the special legal object of the offences in question is atypical. The special legal object of the offences under art.155 and 158 PC RM derives from the general legal object only formally (by the social relations on the life and health of the person). After the analysis of the object of the respective offences, are considered and other constituent elements, namely the objective side, the subjective side and the subject. As well as are analyzed the aggravating circumstantial elements of the two offences under art.158 PC RM.

Keywords: threat, the danger of threat fulfillment, extirpation, donation, trafficking, human tissues, human organs, human cells, consent.

Obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul II al Părții Speciale a Codului penal (inclusiv al infracțiunilor specificate la art.155 și 158 CP RM) îl formează relațiile sociale privitoare la viața și sănătatea persoanei.

Fiecare din infracțiunile cuprinse în Capitolul II al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova are și un obiect juridic special, format din relațiile sociale referitoare la anumite valori sociale. Aceste valori sociale, specifice, le constituie – în mod exclusiv (în cazul obiectului juridic simplu) sau în principal (în cazul obiectului juridic complex) – viața persoanei sau sănătatea persoanei, regulă de la care există excepții. Astfel, relațiile sociale cu privire la libertatea psihică (morală) a persoanei constituie obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.155 CP RM. Atipic este și conținutul obiectului juridic special al infracțiunilor prevăzute la art.158 CP RM: relațiile sociale cu privire la prelevarea și circulația în condiții de legalitate de țesuturi și/sau celule umane (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.158 CP RM); relațiile sociale cu privire la prelevarea și circulația în condiții de legalitate de organe sau părți de organe umane (în ipoteza infracțiunii specificate la alin.(2) art.158 CP RM). În cazul infracțiunilor prevăzute la art.155 și 158 CP RM, obiectul juridic special derivă doar formal din obiectul juridic generic. Din această cauză, poate fi pusă la îndoială oportunitatea raportării infracțiunilor specificate de art.155 și 158 CP RM la grupul de infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei.

Amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, prevăzută la art.155 CP RM, nu implică vătămarea ori punerea în pericol a vieții sau sănătății persoanei. Totodată, faptul că în dispoziția art.158 CP RM se vorbește despre „prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei... decedate” este principalul impediment în calea raportării infracțiunilor prevăzute la art.158 CP RM la unul din celelalte trei tipuri de infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei: 1) infracțiuni contra vieții persoanei (art.145-150 CP RM); 2) infracțiuni contra sănătății persoanei (art.151, 152, 156, 157 și 159 CP RM); 3) infracțiuni care pun în pericol viața și sănătatea persoanei (art.160-163 CP RM). Aceasta condiționează raportarea infracțiunilor specificate de art.155 și 158 CP RM la un tip distinct de infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei: infracțiuni atipice prevăzute în Capitolul II al Părții Speciale a Codului penal.

1. Amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății (art.155 CP RM)

În opinia lui N.D. Serghievski, „răul pe care-l comportă o amenințare se exprimă, în primul rând, în presiunea asupra activității psihice a victimei, în provocarea acesteia a unui sentiment de teamă și de lipsă de siguranță. În afară de aceasta, amenințarea este periculoasă prin aceea că, sub influența unor astfel de sentimente sau din necesitatea de luare a unor măsuri de prudență și de prevenție, victima este pusă în situația de a renunța la modul de viață cu care s-a obișnuit” [16, p.75]. Ca și oricare altă formă de amenințare, amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății se adresează afectivității individuale sau de grup, și nu rațiunii celor vizați. Caracterul socialmente periculos al infracțiunii examinate este reliefat de împrejurarea că victima conștientizează că este amenințată cu un rău, în sufletul și în mintea ei creându-se o stare de angoasă profund dăunătoare. Fiind alarmată, victima este scoasă din starea ei normală, iar teama ei își găsește reflectare și în acțiuni, comportament.

Cu privire la valoarea socială specifică ce este afectată prin săvârșirea amenințării cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, în literatura de specialitate se consideră că aceasta o formează starea psihică a persoanei, în a cărei privință a fost expusă amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, stare caracterizată prin tulburarea liniștii și prin sentimentul de teamă pentru viață și sănătate ce i s-a creat [14, p.234].

Agreând în principiu această opinie, considerăm că *obiectul juridic special* al infracțiunii prevăzute la art.155 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la libertatea psihică a persoanei.

Prin „libertate psihică (morală, internă) a persoanei” se înțelege puțința ce-i este lăsată fiecărei persoane de a hotărî (de a dispune) în toate actele sale, în cadrul ordinii juridice, după cum va crede de cuviință, deci după cum îi vor dicta conștiința, sentimentele și interesele sale [10, p.245-246].

Libertatea psihică nu este legată de activitatea persoanei, de actele fizice ale acesteia. Ea este legată de actele cu caracter psihic ale persoanei, presupunând deliberarea și hotărârea ei asupra realizării actelor fizice. Atingerea adusă libertății psihice a victimei presupune influențarea asupra psihicului acesteia, având scopul înfrângerii, dominării sau corectării voinței persoanei respective. Altfel spus, făptuitorul urmărește ca victima să delibereze și să hotărască așa cum își dorește el.

Întrucât prin asemenea amenințări nu se realizează o influențare nemijlocită infracțională asupra corpului victimei, infracțiunea dată nu are obiect material.

Latura obiectivă a amenințării cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de amenințare cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; 2) circumstanțele săvârșirii infracțiunii: existența pericolului realizării acestei amenințări.

Prin „amenințare” se are în vedere acțiunea constituind o formă a violenței psihice, care presupune efectuarea de către făptuitor a unui act de natură să inspire victimei temere, care o pune în situația de a nu mai avea resursele psihice necesare pentru a rezista constrângerii.

Totodată, nu orice amenințare adresată unei persoane poate fi calificată conform art.155 CP RM. Numai amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății poate forma acțiunea prejudiciabilă prevăzută la această normă. Celelalte tipuri de amenințare cu violența nu au relevanță în cazul infracțiunii prevăzute la art.155 CP RM. Concluzia despre forma concretă sub care se prezintă amenințarea cu violența o facem de pe urma examinării următoarelor împrejurări: conținutul vorbelor, gesturilor, mimicii făptuitorului în momentul amenințării; caracteristicile vulnerante ale mijloacelor de care se servește făptuitorul pentru expunerea amenințării; forța fizică a făptuitorului; cunoașterea de către făptuitor a unor tehnici speciale de luptă etc.

Cu atât mai mult, în contextul infracțiunii specificate la art.155 CP RM, nu au relevanță alte tipuri de violență psihică (de exemplu, amenințarea cu distrugerea sau deteriorarea bunurilor, amenințarea cu divulgarea unor informații defăimătoare sau compromițătoare, hipnoza, efectul zombi, tehnica influențării psihologice graduale, tehnica influențării psiholingvistice etc.).

În general, după conținut, amenințarea cu violența poate fi concretizată sau neconcretizată. Amenințarea concretizată se exprimă în aceea că victimei i se inspiră temerea că va fi supusă violenței de o anumită intensitate (de exemplu, amenințarea cu omor, amenințarea cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății). Amenințarea neconcretizată nu conține suficientă încărcătură informațională pentru ca victima să poată înțelege gradul de intensitate a violenței cu care e amenințată. În contextul infracțiunii prevăzute la art.155

CP RM, amenințarea cu violența neconcretizată se va exprima cel puțin în amenințarea cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății (la individualizarea pedepsei, se va reține varianta amenințării cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, în cazul în care nu este clar dacă făptuitorul a amenințat cu omor sau cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății). Dacă persistă îndoielile privind gradul de gravitate a vătămării integrității corporale sau a sănătății cu care făptuitorul a amenințat victima, în acord cu principiul „*in dubio pro reo*”, nu vom putea aplica răspunderea în baza art.155 CP RM.

Amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății poate fi expusă verbal, în scris (nu contează dacă scrisoarea este semnată sau anonimă; este suficient să se poată identifica amenințătorul), săvârșită prin fapte (gesturi, atitudini, semne simbolice etc.). Nu este exclus ca amenințarea să îmbine caracteristicile mai multor tipuri ale sale (de exemplu, demonstrarea armei însoțită de cuvinte sugestive). La această ultimă ipoteză se referă următoarea speță: *D.M. a fost condamnat conform art.155 CP RM. În fapt, la 15.08.2011, aproximativ la ora 19.00, acesta se afla la pescuit pe malul iazului „La tutun”, în apropiere de satul Larga, raionul Briceni. Aflându-se în același loc, T.I. a încercat să-l împiedice pe D.M. să pescuiască. Aceasta a provocat un conflict între cei doi. În momentul în care T.I. se afla în barcă, apropiindu-se de D.M., ultimul l-a preîntâmpinat pe T.I. că deține armă de vânatoare. I-a demonstrat-o și l-a amenințat că o va utiliza. Când T.I. s-a apropiat cu barca la o distanță de aproximativ 20 m de locul în care se afla D.M., acesta din urmă a îndreptat arma de vânatoare în direcția lui T.I. A urmat o împușcătură în direcția acestuia. Alicele au nimerit în barca lui T.I., existând un pericol real pentru viața și sănătatea acestuia. Imediat după efectuarea împușcăturii, D.M. l-a amenințat pe T.I. că, dacă va continua să se apropie, următorul cartuș îl va proiecta direct în capul acestuia [11].*

În alt context, amenințarea poate fi adresată direct de cel ce amenință sau indirect (printr-o terță persoană). În cazul în care această terță persoană are semnele subiectului infracțiunii și acționează cu intenție, va răspunde pentru complicitate la infracțiunea specificată la art.155 CP RM.

Amenințarea în contextul infracțiunii prevăzute la art.155 CP RM trebuie deosebită de amenințarea săvârșită, ca acțiune adiacentă, în cadrul infracțiunilor complexe prevăzute la art.171, 172, 188, 189 etc. din Codul penal. În asemenea situații, în corespundere cu art.118 CP RM, nu va fi necesară calificarea suplimentară în baza art.155 CP RM.

Situația este de altă natură în cazul în care amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății este expusă după consumarea unei infracțiuni (de exemplu, după săvârșirea violului, victima este amenințată cu omor ca să nu-l denunțe pe făptuitor). În astfel de cazuri, nu mai este funcțională regula de calificare fixată în art.118 CP RM. De aceea, calificarea se va face după regulile concursului real de infracțiuni (de exemplu, concursul infracțiunilor prevăzute la art.155 și la art.171 CP RM).

Articolul 155 CP RM poate să reprezinte o normă generală în raport cu alte norme care stabilesc răspunderea pentru săvârșirea, în condiții speciale, a amenințării cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății. Ne referim la alin.(5) art.142, alin.(1) art.349, art.367 etc. din Codul penal. În asemenea cazuri, în acord cu art.116 CP RM, se va aplica una din aceste norme speciale, nefiind necesară reținerea la calificare a art.155 CP RM.

Atragem atenția asupra faptului că violența psihologică este una dintre modalitățile faptice ale infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM. Aceasta reiese din art.2 al Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 01.03.2007 [4], la care face trimitere art.201¹ CP RM.

În legătură cu aceasta, precizăm că nu este necesară calificarea suplimentară în baza art.155 CP RM în situația în care violența psihologică se concretizează în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății. În context, nu putem fi de acord cu soluția de calificare stabilită în următoarea speță: *G.M. a fost condamnat conform art.155 și 201¹ CP RM. În fapt, la 03.11.2010, aproximativ la ora 20.30, acesta se afla în gospodăria lui R.A. din satul Târnova, raionul Edineț. Fiind în stare de ebrietate, G.M. a inițiat un conflict cu R.A. și cu fiica acesteia, G.S., care era concubina lui G.M. Acesta a lovit ambele victime cu pumnii în diferite părți ale corpului, cauzându-i lui R.A. o vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății, iar lui G.S. – leziuni corporale fără cauzarea prejudiciului sănătății. Continuându-și activitatea infracțională, în aceleași circumstanțe, în timp ce le lovea cu pumnii pe G.S. și pe R.A., le-a amenințat cu omor [12]. Este evident că violența fizică exercitată asupra victimelor și violența psihică exprimată în amenințarea acestora cu omor au la bază aceeași intenție infracțională. În aceste condiții, reținerea la calificare a art.155 CP RM a fost superfluă.*

În alt context, existența pericolului de a fi realizată amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății constituie circumstanța, acel semn obligatoriu, care întregeste latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art.155 CP RM.

În unele cazuri, în practica judiciară doar se constată existența pericolului de a fi realizată amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, fără a se argumenta în ce anume s-a exprimat acest pericol. Reproducem un asemenea exemplu: *la 22.10.2007, aproximativ la ora 18.00, aflându-se în incinta Centrului Medicilor de Familie nr.6 din mun. Chișinău, în biroul de serviciu al medicului M.V., în prezența medicului I.L., nefiind de acord cu decizia medicilor, care i-au refuzat eliberarea unui certificat medical, G.A. a amenințat-o pe M.V. cu un cuțit pe care îl avea asupra sa, cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, existând pericolul realizării acestei amenințări. Tot el, la 01.11.2007, aproximativ la ora 18.00, aflându-se în incinta aceleiași instituții, în biroul de serviciu al medicului T.T., în prezența medicilor I.L. și P.M., după ce i s-a refuzat eliberarea unui certificat pentru internare la tratament medical în condiții de staționar, le-a amenințat pe ultimele cu un box, pe care îl avea asupra sa, cu răfuială fizică și omor. De asemenea, demonstrându-le un pachet cu o substanță necunoscută, le-a amenințat că în el se află acid, cu care le va stropi, existând pericolul realizării acestor amenințări [2].*

Nu este suficient să fie doar declarată existența pericolului de a fi realizată amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale. Această circumstanță trebuie confirmată. Ea este prezentă dacă sunt întrunite cumulativ următoarele două condiții: 1) apariția la victimă a temerii pentru viața sau sănătatea sa în cazul punerii amenințării în executare (condiția subiectivă); 2) apariția pericolului realizării amenințării (condiția obiectivă).

Existența primei condiții trebuie verificată în raport cu personalitatea victimei: un om simplu poate fi alarmat în alte împrejurări decât un om cult; un om cu o situație modestă poate fi mai ușor intimidat decât un om cu o poziție socială proeminentă etc.

În orice caz, interesează ca victima să recepționeze adecvat, nu deformat, mesajul pe care i-l adresează făptuitorul. De aceea, amenințarea cu violența nu are un caracter real, dacă: a) victima nu a recepționat în genere mesajul făptuitorului; b) victima a recepționat mesajul făptuitorului, dar nu l-a apreciat adecvat; c) victima consideră că mesajul făptuitorului, pe care l-a recepționat, are un caracter ireal.

Pentru a considera că amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății are un caracter real, este necesar ca amenințarea să-i provoace victimei temere, neliniște, panică, să o determine să nu-și manifeste voința așa cum preconizase până la amenințare. Dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, eforturile făptuitorului de a asigura un caracter real amenințării cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății nu și-au produs efectul, ne vom afla în prezența tentativei la infracțiunea prevăzută la art.155 CP RM.

Existența celei de-a doua condiții trebuie verificată în raport cu următoarele împrejurări: a) modul de exprimare a amenințării; b) personalitatea amenințătorului (gradul suficient de agresivitate în contextul soluționării situațiilor conflictuale; existența antecedentelor penale pentru infracțiuni contra vieții și sănătății etc.); c) faptul deținerii de către amenințător a armelor sau a altor obiecte care pot fi utilizate pentru lipsirea de viață sau pentru cauzarea vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății; d) locul, timpul și ambianța în care a fost expusă amenințarea etc.

Infracțiunea prevăzută la art.155 CP RM este o infracțiune formal-materială. Ea se consideră consumată din momentul apariției pericolului de a fi realizată amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății.

În ipoteza unor infracțiuni (de exemplu, a infracțiunii prevăzute la art.151 CP RM), urmarea prejudiciabilă a violenței fizice poate consta într-un prejudiciu de natură psihică adus sănătății (de exemplu, în boala psihică). Însă, în asemenea cazuri, prejudiciul de natură psihică are un caracter secundar (derivat), întrucât perturbarea activității psihice are drept cauză violența fizică.

În contrast, în cazul infracțiunii prevăzute la art.155 CP RM, violența psihică (concretizată în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății) poate avea drept urmare un prejudiciu de natură fizică adus sănătății (de exemplu, un atac de cord). De această dată, un caracter secundar (derivat) va avea acest prejudiciu de natură fizică. Producerea unui astfel de prejudiciu depășește momentul de consumare a infracțiunii specificate la art.155 CP RM, reprezentând momentul de epuizare a acesteia. De aceea, numai asupra individualizării pedepsei poate influența lipsa sau prezența unor urmări prejudiciabile cauzate de fapta de amenințare cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății.

Latura subiectivă a infracțiunii examinate se exprimă, în primul rând, în vinovăție sub formă de intenție directă. Motivele și scopurile infracțiunii pot fi variate. Cel mai des, motivul se exprimă în răzbunare, iar scopul – în schimbarea conduitei victimei în interesul făptuitorului.

În cazul delimitării tentativei de omor sau a tentativei de vătămare intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății de infracțiunea prevăzută la art.155 CP RM, trebuie luate în considerare următoarele: în ipoteza amenințării cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, făptuitorul are posibilitatea reală să-și realizeze amenințarea și să săvârșească acțiuni concrete în direcția dorită, însă decide benevol să nu le săvârșească, deși are pentru aceasta toate condițiile favorabile (nu este vorba despre renunțarea de bunăvoie la săvârșirea infracțiunii de omor sau de vătămare intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății; făptuitorul nici nu a urmărit să săvârșească omorul sau vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății; nu poți să renunți la intenția care nici nu a existat). În opoziție, în ipoteza tentativei de omor sau de vătămare intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății, făptuitorul întreprinde toate eforturile în vederea săvârșirii omorului, a vătămării intenționate grave a integrității corporale sau a sănătății, însă, dina cauze independente de voința lui, aceste eforturi nu-și produc efectul.

În context, aducem ca exemplu o speță, în care învinuirea în baza art.155 CP RM nu-și găsește confirmarea: *B.L. a fost achitat de învinuirea în comiterea infracțiunii prevăzute la art.155 CP RM, din motiv că fapta nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii. În fapt, la 11.05.2012, aproximativ la ora 20.00, acesta se afla pe un drum de țară din apropierea satului Copăceni, raionul Sângerei. Din motive de ură față de R.N., B.L. a îndreptat automobilul pe care-l conducea în direcția lui R.N., R.Gh. și R.A. Tamponarea nu s-a produs, deoarece aceștia au reușit să se ferească* [1]. Reiese că, dacă R.N., R.Gh. și R.A. nu s-ar fi ferit, tamponarea s-ar fi produs. Iar atunci și-ar fi găsit realizare intenția făptuitorului. Se are în vedere intenția de a săvârși omorul sau vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății.

Așadar, în sensul art.155 CP RM, amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății nu este o fază oratorie în contextul infracțiunii prevăzute la art.145 sau la art.151 CP RM, când cel care a luat hotărârea de a săvârși omorul sau vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății comunică hotărârea sa altor persoane, pentru a-și exterioriza gândul. Săvârșind infracțiunea prevăzută la art.155 CP RM, făptuitorul chiar aduce la realizare o intenție infracțională distinctă – cea de amenințare cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății.

Subiectul infracțiunii analizate este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani.

2. Traficul de organe, țesuturi și celule umane (art.158 CP RM)

Prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 07.11.2013 [7] articolul 158 din Codul penal al Republicii Moldova a fost modificat.¹ În Nota informativă la proiectul care a stat la baza acestei legi [9] se menționează: „Prin ratificarea Convenției Europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei (Convenției privind drepturile omului și biomedicina), semnate la Oviedo la 04.04.1997 [13, p.247-256], Republica Moldova și-a asumat obligația de a preveni încălcările drepturilor omului prevăzute de această Convenție. În acest sens, la 06.03.2008, a fost adoptată Legea Republicii Moldova privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane [5]. Această lege prevede că traficul de organe, țesuturi și celule umane constituie infracțiune. Cu toate acestea, Codul penal nu a fost completat până în prezent cu o asemenea componentă de infracțiune”.

Într-adevăr, în Convenția privind drepturile omului și biomedicina se menționează, printre altele: prelevarea de organe sau țesuturi de la o persoană în viață în scopul transplantării se poate face numai în interesul terapeutic al primitorului și numai atunci când nu există țesuturi sau organe adecvate disponibile de la o per-

¹ Până la această modificare, articolul 158 CP RM a avut următorul conținut:

„Constrângerea persoanei la prelevarea organelor sau țesuturilor

(1) Constrângerea persoanei la prelevarea organelor sau țesuturilor pentru transplantare sau în alte scopuri, săvârșită cu aplicarea violenței ori cu amenințarea aplicării ei, se pedepsește cu închisoare de până la 5 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani.

(2) Aceeași acțiune săvârșită asupra unei persoane despre care cel vinovat știa cu certitudine că se află în stare de neputință ori în dependență materială sau altă dependență față de el se pedepsește cu închisoare de la 3 la 7 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani”.

soană decedată și nici altă metodă terapeutică alternativă de o eficacitate comparabilă (alin.(1) art.19); consimțământul necesar, astfel cum se prevede la art.5 al numitei Convenții, trebuie să se fi dat expres și specific, fie în scris, fie în fața unei instanțe oficiale (alin.(2) art.19); corpul uman și părțile sale nu trebuie să fie în sine sursă de câștig financiar (art.21); atunci când în cursul unei intervenții se prelevează o parte a corpului uman, aceasta nu poate fi păstrată și utilizată în alt scop decât acela pentru care a fost prelevată și numai dacă acest lucru se face conform procedurilor adecvate de informare și consimțământ (art.22). În același timp, art.28 din Legea privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane prevede: se interzice traficul de organe, țesuturi și celule umane, precum și obținerea unor profituri financiare sau avantaje de la traficul corpului uman și părților lui (alin.(1)); traficul de organe, țesuturi și celule umane constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu legislația penală (alin.(2)).

Luând în considerare oportunitatea suplینirii lacunei relevate mai sus, se prezintă ca justificată incriminarea la art.158 CP RM a faptelor reunite sub denumirea marginală de trafic de organe, țesuturi și celule umane.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.158 CP RM, **obiectul juridic special** îl formează relațiile sociale cu privire la prelevarea și circulația în condiții de legalitate de țesuturi și/sau celule umane.

În prezența circumstanței agravante consemnate la lit.b) alin.(3) art.158 CP RM – „prin constrângere fizică sau psihică”, în plan secundar se aduce atingere relațiilor sociale cu privire la integritatea corporală, sănătatea sau libertatea psihică (morală) a persoanei. În prezența circumstanței agravante specificate la lit.b) alin.(4) art.158 CP RM – „soldate cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, cu decesul persoanei sau sinuciderea acesteia”, în plan secundar se aduce atingere relațiilor sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei.

Obiectul material al acestei infracțiuni îl constituie țesuturile sau celulele umane. Potrivit art.2 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, țesuturi umane sunt toate părțile (formațiunile anatomiche) ale corpului uman formate din celule; celule¹ umane sunt celulele individuale sau conglomeratul de celule care nu sunt legate prin nicio formă de țesut.

În art.158 CP RM se au în vedere, printre altele: celulele stem hematopoietice din sângele periferic, din cordonul ombilical (sânge) sau din măduva osoasă; celulele reproductive (ovule, spermatozoizi); țesuturile sau celulele fetale; celulele stem adulte sau embrionare.

În prezența circumstanțelor agravante consemnate la lit.b) alin.(3) și la lit.b) alin.(4) art.158 CP RM, obiectul material secundar al infracțiunii îl reprezintă corpul persoanei.

Infracțiunea specificată la alin.(1) art.158 CP RM are **victimă** numai în cazul în care presupune prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii de către persoane neautorizate și/sau în instituții neautorizate în acest sens conform legislației sau fără respectarea prevederilor legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea acestora, sau în scopul obținerii unor venituri din aceasta.

Nu atestăm prezența unei victime în ipoteza în care infracțiunea examinată presupune prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei decedate de către persoane neautorizate și/sau în instituții neautorizate în acest sens conform legislației sau fără respectarea prevederilor legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea acestora, sau în scopul obținerii unor venituri din aceasta, ori vinderea, procurarea, sustragerea, utilizarea, păstrarea, deținerea, transmiterea, primirea, importarea, exportarea sau transportarea ilegală a acestora.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.158 CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de prelevare ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate de către persoane neautorizate și/sau în instituții neautorizate în acest sens conform legislației sau fără respectarea prevederilor legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea acestora, sau în scopul obținerii unor venituri din aceasta, ori de vindere, procurare, sustragere, utilizare, păstrare, deținere, transmitere, primire, importare, exportare sau transportare ilegală a acestora.

Astfel, modalitățile normative cu caracter alternativ ale acțiunii prejudiciabile analizate sunt:

- 1) prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate de către persoane neautorizate;
- 2) prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate în instituții neautorizate în acest sens conform legislației;
- 3) prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate fără respectarea prevederilor legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea acestora;

¹ Prin „celulă” se înțelege unitatea elementară anatomică și funcțională a materiei vii.

- 4) prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate în scopul obținerii unor venituri din aceasta;
- 5) vinderea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 6) procurarea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 7) sustragerea de țesuturi și/sau celule umane;
- 8) utilizarea de țesuturi și/sau celule umane;
- 9) păstrarea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 10) deținerea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 11) transmiterea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 12) primirea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 13) importarea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 14) exportarea ilegală de țesuturi și/sau celule umane;
- 15) transportarea ilegală de țesuturi și/sau celule umane.

Primele patru modalități normative din cele nominalizate mai sus au în comun faptul că presupun prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate.¹ Diferă împrejurările în care este comisă o asemenea prelevare.

Astfel, *prima* din aceste modalități reclamă că subiectul infracțiunii este persoana care nu este autorizată să preleve țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate. La această împrejurare ne vom referi *infra*, cu ocazia analizei subiectului infracțiunii specificate la alin.(1) art.158 CP RM.

Cea de-a *doua* modalitate normativă a acțiunii prejudiciabile analizate presupune că locul de săvârșire a infracțiunii îl reprezintă instituția care nu este autorizată conform legislației pentru efectuarea prelevării de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate. Conform alin.(1) art.9 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, prelevarea de organe, țesuturi și celule pentru transplant vor fi efectuate exclusiv în instituții medico-sanitare publice autorizate de Ministerul Sănătății, la propunerea Agenției de Transplant. Criteriile de autorizare se aprobă de Guvern. De asemenea, în corespundere cu lit.a) art.17 al Legii privind donarea de sânge și transfuzia sanguină, Ministerul Sănătății promovează securitatea donării de sânge, transfuziilor sanguine și componentelor sanguine prin intermediul centrelor, secțiilor și cabinetelor de transfuzie sanguină² [6].

Astfel, răspunderea se va aplica în baza alin.(1) art.158 CP RM în cazul în care prelevarea de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate va fi săvârșită în alte locuri decât cele care îndeplinesc criteriile stabilite în alin.(1) art.9 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane.

Cea de-a *treia* modalitate normativă a acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.158 CP RM reclamă că nu sunt respectate prevederile legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea de țesuturi și/sau celule umane.

Astfel, în conformitate cu Legea privind donarea de sânge și transfuzia sanguină, activitatea de donare de sânge sau de componente sanguine se efectuează în baza principiului, potrivit căruia donarea de sânge sau de componente sanguine este voluntară (lit.d) alin.(4); colectarea de sânge sau componente sanguine are loc numai cu consimțământul donatorului care a luat cunoștință de particularitățile procedurii de colectare a sângelui, contra semnătură (alin.(3) art.10).

¹ Conform art.2 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, prelevare este procedeul prin care organele, țesuturile sau celulele donate devin utile pentru transplant.

² În art.3 al Legii privind donarea de sânge și transfuzia sanguină, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 20.11.2008, găsim următoarele definiții relevante: autorizare – proces de evaluare și analiză care condiționează, din punct de vedere tehnic și juridic, desfășurarea activității în domeniul donării de sânge, producerii componentelor și preparatelor sanguine și utilizării acestora; autorizație – act administrativ și juridic, emis de către autoritatea de sănătate publică competentă, prin care sunt stabilite condițiile și/sau parametrii de desfășurare a activității în domeniul donării de sânge, producerii componentelor și preparatelor sanguine și utilizării acestora; cabinet de transfuzie sanguină – unitate în cadrul instituției medico-sanitare, responsabilă de recepționarea componentelor și preparatelor sanguine de la centrele și secțiile de transfuzie sanguină și eliberarea acestora subdiviziunilor instituției; centru de transfuzie sanguină – structură sau organism care este responsabil pentru colectarea și testarea sângelui, pentru producerea componentelor și preparatelor sanguine, indiferent de utilizarea lor; secție de transfuzie sanguină – subdiviziune a instituției medico-sanitare, responsabilă de colectarea, păstrarea și distribuirea sângelui și componentelor sanguine, indiferent de utilizarea lor.

În cazul prelevării de țesuturi și/sau celule umane de la cadavru – potrivit art.13 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane – prelevarea este posibilă în cazul în care există consimțământul persoanei respective de dinainte de deces, exprimat în conformitate cu legea. Prelevarea nu se poate efectua sub nicio formă dacă, în timpul vieții, persoana decedată și-a exprimat opțiunea împotriva donării printr-un act de refuz, întocmit în formă olografă sau în altă formă legală. În cazul în care consimțământul lipsește, donarea este posibilă dacă nu a fost exprimat refuz în scris pentru donare din partea a cel puțin unui membru major al familiei, a altor rude de gradul I sau a reprezentantului legal al decedatului. Donarea este posibilă fără consimțământul rudelor apropiate sau al reprezentantului legal dacă niciuna din rudele apropiate sau reprezentantul legal, după declararea legală a decesului, nu s-a adresat pentru a-și exprima opțiunea cu privire la donare, iar date despre rudele apropiate sau reprezentantul legal al persoanei decedate lipsesc. Prelevarea de organe, țesuturi și celule de la cadavru în cazurile medico-legale se va face cu consimțământul medicului legist, cu condiția că nu va compromite rezultatele autopsiei medico-legale.

În cazul prelevării de țesuturi și/sau celule umane de la un donator în viață – potrivit art.15 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane – prelevarea de organe, țesuturi și celule de la un donator în viață este permisă doar în cazul în care lipsesc organe, țesuturi sau celule compatibile de la un cadavru. Prelevarea de organe, țesuturi și celule se poate efectua de la persoane în viață, având capacitate de exercițiu deplină, doar în cazul existenței consimțământului scris, liber, prealabil și expres al acestora și cu autorizarea Comisiei independente de avizare.¹ Consimțământul în cauză se semnează numai după ce donatorul a fost informat de către medic asupra eventualelor riscuri și consecințe de ordin fizic, psihic, familial și profesional, rezultate din actul prelevării. Consimțământul pentru donare se va exprima în conformitate cu legislația privind drepturile și responsabilitățile pacientului² și se va perfecta sub formă de acord informat, al cărui model se aprobă de Guvern.

¹ În corespundere cu art.17 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, prelevarea de organe, țesuturi și celule de la un donator în viață se efectuează cu autorizarea obligatorie a Comisiei independente de avizare. Comisia independentă de avizare se creează pe lângă Ministerul Sănătății și activează în baza unui regulament aprobat de Guvern. Comisia independentă de avizare va fi compusă din reprezentanți ai consiliului de experți al Ministerului Sănătății, un psiholog, un medic psihiatru, un reprezentant al Comitetului de etică, un reprezentant al Ministerului Afacerilor Interne specializat în problemele combaterii traficului de ființe umane, un reprezentant al Procuraturii Generale. În componența comisiei nu pot fi incluse persoane încadrate în activitățile Agenției de Transplant. Componența nominală a comisiei se aprobă de Guvern.

² Conform Legii Republicii Moldova cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, prin „consimțământ” se înțelege consimțământul conștientizat al pacientului sau al reprezentantului său legal (în lipsa acestuia, al rudei apropiate) pentru efectuarea unei intervenții medicale, exprimat benevol, în baza informației multilaterale și exhaustive primite de la medicul curant sau de la medicul care efectuează cercetarea biomedicală (studiul clinic), autentificat prin semnăturile pacientului sau a reprezentantului său legal (a rudei apropiate) și a medicului în documentația medicală respectivă.

Consimțământul pacientului la intervenția medicală se perfectează prin înscrierea în documentația medicală a acestuia, cu semnarea obligatorie de către pacient sau reprezentantul său legal (ruda apropiată) și medicul curant. Pentru intervențiile medicale cu risc sporit (caracter invaziv sau chirurgical), consimțământul se perfectează obligatoriu, în formă scrisă, prin completarea unui formular special din documentația medicală, denumit acord informat. Acordul informat trebuie să conțină în mod obligatoriu informația, expusă într-o formă accesibilă pentru pacient, cu privire la scopul, efectul scontat, metodele intervenției medicale, riscul potențial legat de ea, posibilele consecințe medico-sociale, psihologice, economice etc., precum și privind variantele alternative de tratament și îngrijire medicală. Pacientul sau reprezentantul său legal (ruda apropiată) are dreptul de a renunța la intervenția medicală sau de a cere încetarea ei la orice etapă, cu asumarea responsabilității pentru o atare decizie.

În caz de refuz la intervenția medicală, exprimat de pacient sau de reprezentantul său legal (de ruda apropiată), acestuia i se explică, într-o formă accesibilă, consecințele posibile. Refuzul categoric al pacientului se perfectează prin înscrierea respectivă în documentația medicală, cu indicarea consecințelor posibile, și se semnează în mod obligatoriu de către pacient sau reprezentantul său legal (ruda apropiată), precum și de către medicul curant. În caz de eschivare intenționată a pacientului de a-și pune semnătura care certifică faptul că el a fost informat despre riscurile și consecințele posibile ale refuzului la intervenția medicală propusă, documentul se semnează în mod obligatoriu de către director, șeful de secție și medicul curant. În caz de refuz la asistență medicală, exprimat de reprezentantul legal al pacientului (ruda apropiată), când o atare asistență este necesară pentru salvarea vieții pacientului, organele de tutelă și curatelă au dreptul, la solicitarea organizațiilor medicale, de a se adresa în instanța judecătorească pentru protecția intereselor persoanei bolnave.

Este obligatoriu consimțământul scris al pacientului pentru recoltarea, păstrarea și folosirea tuturor produselor biologice prelevate din corpul său, inclusiv a organelor și țesuturilor, ca obiect de transplant. Consimțământul pacientului este necesar în cazul în care aceste produse biologice se folosesc în scopul stabilirii diagnosticului ori a tratamentului cu care bolnavul este de acord. Instituția medicală, la rândul său, își asumă în scris responsabilitatea de a păstra, utiliza și anihila produsele biologice prelevate din corpul pacientului, în conformitate cu modul stabilit de Ministerul Sănătății.

Conform art.19 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, nu pot fi prelevate organe și țesuturi de la o persoană care nu are capacitatea de a-și exprima consimțământul; excepție constituie prelevarea țesuturilor regenerative. În acest caz, prelevarea va fi autorizată de Comisia independentă de avizare, cu acordul reprezentanților legali ai donatorului sau al autorității tutelare, cu condiția că donarea va fi în beneficiul persoanei cu care donatorul se află în legătură de rudenie de gradul I (pentru donatorul minor, aceștia sunt fratele, sora), iar procedura în cauză comportă un risc minimal pentru donator. Prelevarea de țesuturi regenerative de la minori se poate face numai cu consimțământul autorității tutelare sau al fiecăruia dintre reprezentanții legali ai minorului. Refuzul scris, verbal sau în orice alt mod al minorului împiedică orice prelevare.

Nu în ultimul rând, în conformitate cu alin.(6) și (7) art.12 al Legii privind sănătatea reproducerii, donarea de celule sexuale și de embrioni poate fi efectuată în baza unui consimțământ benevol informat semnat de donator (donatori), care să includă: descrierea particularităților procedurii medicale ce urmează a fi efectuată, date despre riscurile potențiale, despre efectele secundare și complicațiile posibile, despre consecințele juridice ale donării. Donatori de embrioni pot fi și pacienții programului fertilizare *in vitro*, care, prin decizie liberă și consimțământ informat, acceptă să doneze surplusul de embrioni unui alt cuplu.

În consecință, răspunderea se va aplica în baza alin.(1) art.158 CP RM în cazul în care prelevarea de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate va fi săvârșită fără respectarea prevederilor legale sus-menționate ce se referă la consimțământul persoanei la donarea de țesuturi și/sau celule umane.

Cea de-a patra modalitate normativă a acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.158 CP RM presupune că scopul special al infracțiunii este cel de obținere a unor venituri din prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate. La această împrejurare ne vom referi *infra*, cu ocazia analizei laturii subiective a infracțiunii specificate la alin.(1) art.158 CP RM.

După examinarea primelor patru metode ale acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.158 CP RM, vom consemna că, în cazul acestor modalități, metoda de săvârșire a infracțiunii este aceeași: extragerea de țesuturi și/sau celule umane din corpul persoanei vii sau decedate.

În continuare, vom defini noțiunile care desemnează celelalte unsprezece modalități normative ale acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.158 CP RM.

Prin „vindere ilegală de țesuturi și/sau celule umane” trebuie de înțeles cedarea posesiei definitive asupra acestora în schimbul unei sume de bani¹.

Procurarea ilegală de țesuturi și/sau celule umane presupune obținerea în posesie a acestora prin cumpărare.

Prin „sustragere de țesuturi și/sau celule umane” se are în vedere luarea ilegală a acestora din posesia altei persoane, săvârșită în scop de cupiditate.

Utilizarea de țesuturi și/sau celule umane presupune beneficierea de calitățile utile ale acestora: realizarea unui transplant² (a unei transfuzii³); consumul în cadrul actului de canibalism, vampirism sau spermofagie; colecționare; folosirea în cadrul unor ritualuri ezoterice sau pseudoreligioase, al unor perversiuni sexuale, experimente, cercetări științifice, la clonare, la crearea de instalații sculpturale, la prepararea unor seruri, remedii naturiste sau produse cosmetice, la hrănirea animalelor, la confecționarea de obiecte artizanale etc.

În cazul în care utilizarea de țesuturi și/sau celule umane se exprimă în realizarea unui transplant (a unei transfuzii), ea poate fi alogenă sau autologă. Conform lit.p) și q) art.3 din Directiva 2004/23/CE a Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene din 31.03.2004 privind stabilirea standardelor de calitate și securitate pentru donarea, obținerea, controlul, prelucrarea, conservarea, stocarea și distribuția țesuturilor și

¹ În virtutea faptului că posedă membrane materializate, precum și a faptului că sunt accesibile pentru a fi percepute din exterior, organele, părțile acestora, țesuturile sau celulele umane sunt obiecte ale lumii materiale și, în cazul separării lor de corpul persoanei, devin bunuri, a căror circulație este limitată [15]. A ignora aceasta ar însemna să ignorăm realitatea: întregul set de fragmente ale organismului uman – de la inimă până la hipofiză – costă pe „piața neagră” câteva sute de mii de dolari [17, p.130]. Faptul că legea interzice vânzarea-cumpărarea organelor sau țesuturilor umane nu înseamnă deloc că, în realitatea obiectivă, valoarea acestora nu este estimabilă în expresie bănească. Această interdicție nu-i împiedică pe infractori să realizeze tranzacțiile ilicite respective, atribuind valoare materială organelor sau țesuturilor umane.

² În conformitate cu art.2 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, transplant este activitatea medicală cu scop de reconstituire a funcției organismului uman prin transfer echivalent de organe, țesuturi și celule de la un donator la un recipient. Transplantul poate fi de la o persoană la alta (alogenic) sau de la sine la sine (autolog).

³ Potrivit art.3 al Legii privind donarea de sânge și transfuzia sanguină, transfuzie sanguină reprezintă administrarea de sânge sau componente sanguine recoltate de la donator în scopul utilizării terapeutice la alte persoane.

a celulelor umane [3], „utilizare alogenă” înseamnă prelevarea de celule sau de țesuturi de la o persoană și utilizarea lor la altă persoană; „utilizare autologă” înseamnă prelevarea de celule sau de țesuturi de la o persoană și utilizarea lor la aceeași persoană.

Prin „păstrare ilegală de țesuturi și/sau celule umane” se înțelege ținerea acestora în bună stare, în formă nealterată datorită unui anumit tratament.

Deținerea ilegală de țesuturi și/sau celule umane presupune ținerea acestora – în mod ascuns sau deschis – în sfera de stăpânire a făptuitorului (asupra sa, în locuință sau în altă încăpere, la locul de muncă, în ascunzătoare etc.), indiferent dacă posedarea se face pentru sine sau pentru altă persoană, precum și indiferent dacă făptuitorul este posesor primar (deoarece a prelevat țesuturile și/sau celulele umane) ori a procurat de la altcineva entitățile specificate.

Prin „transmitere ilegală de țesuturi și/sau celule umane” se are în vedere înstrăinarea acestora prin alte procedee decât vinderea.

Primirea ilegală de țesuturi și/sau celule umane presupune obținerea în posesie a acestora, în urma unei tranzacții ilicite, oneroase sau gratuite (primire în schimbul unor bunuri, primire cu titlu de împrumut, acceptare ca dar, primire în contul unei datorii etc.), cu excepția procurării.

Prin „importare ilegală de țesuturi și/sau celule umane” se înțelege aducerea acestora în țara proprie din străinătate.

Exportarea ilegală de țesuturi și/sau celule umane constituie scoaterea acestora într-o altă țară.

În fine, prin „transportare ilegală de țesuturi și/sau celule umane” trebuie de înțeles deplasarea acestora dintr-un loc în altul, asupra sa ori cu utilizarea oricăror vehicule.

În oricare din modalitățile sale, acțiunea prejudiciabilă specificată la alin.(1) art.158 CP RM se comite contrar dispozițiilor legale. Nu intră sub incidența acestei norme, de exemplu, transmiterea de sânge sau de componente sanguine de la cabinetul de transfuzie sanguină al unei instituții medico-sanitare către o secție din aceeași instituție în vederea utilizării lor terapeutice.

Toate celelalte operațiuni ilegale (altele decât cele nominalizate expres în dispoziția de la alin.(1) art.158 CP RM), realizate asupra țesuturilor și/sau celulelor umane, vor constitui, după caz, pregătirea sau complicitatea la infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.158 CP RM.

În contextul faptei săvârșite, numărul de modalități normative atestate nu influențează asupra calificării faptei conform alin.(1) art.158 CP RM, însă poate fi luat în considerare la individualizarea pedepsei.

Infracțiunea examinată este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul realizării acțiunii prejudiciabile în oricare din cele cincisprezece modalități ale sale.

Răspunderea se agravează în baza lit.b) alin.(4) art.158 CP RM în cazul în care infracțiunea specificată la alin.(1) art.158 CP RM se soldează cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, cu decesul persoanei sau cu sinuciderea acesteia.

Latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează, în primul rând, prin vinovăție sub formă de intenție directă. Motivele infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.158 CP RM pot fi dintre cele mai variate: interes material, carierism, năzuința de a acorda ajutor unei persoane apropiate (recipientului) pe seama victimei etc.

În prezența celei de-a patra modalități normative a acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.158 CP RM, scopul infracțiunii este unul special. Se are în vedere scopul de obținere a unor venituri din prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate. La baza unui asemenea scop se află motivul generat de necesitatea făptuitorului de a obține un câștig material pentru sine sau pentru terțe persoane.

Și în prezența celei de-a șaptea modalități normative a acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.158 CP RM, scopul infracțiunii este unul special. Se are în vedere scopul de cupiditate. Acesta reprezintă anticiparea în conștiința făptuitorului a stăpânirii sale definitive asupra organelor umane sau a părților acestora luate de către făptuitor, ca și cum ele i-ar aparține de drept.

Din dispoziția de la alin.(1) art.158 CP RM reiese că nu este obligatoriu ca scopul final al infracțiunii examinate să fie cel de realizare a unui transplant (a unei transfuzii).

Subiectul infracțiunii specificate la alin.(1) art.158 CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

În prezența primei modalități normative a acțiunii prejudiciabile prevăzute la alin.(1) art.158 CP RM, subiectul are calitatea specială de persoană care nu este autorizată să preleve țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate. Potrivit alin.(2) art.9 al Legii privind transplantul de

organe, țesuturi și celule umane, dreptul de a preleva organe, țesuturi și celule pentru transplant îl au doar medicii autorizați de Ministerul Sănătății, la propunerea Agenției de Transplant, conform criteriilor aprobate de Guvern. De asemenea, în corespundere cu alin.(2) art.10 al Legii privind donarea de sânge și transfuzia sanguină, recoltarea de sânge și componente sanguine se efectuează de către personalul medical autorizat în ordinea și modul stabilite de Ministerul Sănătății.

Astfel, dacă făptuitorul nu îndeplinește aceste condiții, el este pasibil de răspundere conform alin.(1) art.158 CP RM.

În prezența celorlalte modalități ale acțiunii prejudiciabile prevăzute la alin.(1) art.158 CP RM nu se cere ca subiectul să aibă o calitate specială. Acesta poate fi o persoană care este autorizată sau nu să preleve țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate.

Cât privește infracțiunea specificată la alin.(2) art.158 CP RM, deosebirea acesteia de infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.158 CP RM se exprimă, în principal, în conținutul obiectului material. Astfel, în cazul infracțiunii specificate la alin.(2) art.158 CP RM obiectul material îl reprezintă organele umane sau părțile acestora. Potrivit art.2 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, organ uman se consideră partea vitală diferențiată a corpului uman, formată din diferite țesuturi care îi mențin structura, vascularizarea și dezvoltă funcțiile fiziologice cu un important nivel de autonomie.

În continuare, vor fi analizate circumstanțele agravante consemnate la alin.(3) și (4) art.158 CP RM.

Astfel, răspunderea se agravează conform lit.a) alin.(3) art.158 CP RM în cazul când oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM este *săvârșită de către o persoană care anterior a săvârșit o faptă prevăzută la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM*.

Circumstanța agravantă în cauză presupune prezența următoarelor condiții: 1) infracțiunea prevăzută la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM este săvârșită de către o persoană care anterior a comis o faptă prevăzută la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM; 2) făptuitorul nu a fost condamnat anterior pentru niciuna din faptele prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM, care se repetă; 3) nu a expirat termenul de prescripție de tragere la răspundere penală, stabilit la art.60 CP RM.

Circumstanța agravantă consemnată la lit.a) alin.(3) art.158 CP RM este aplicabilă numai în cazul în care se succed două sau mai multe fapte care sunt prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM. Din contra, nu se aplică răspunderea în baza lit.a) alin.(3) art.158 CP RM în cazurile următoare: 1) toate faptele, care se succed, sunt prevăzute doar de alin.(3) sau (4) art.158 CP RM; 2) faptele, care se succed, sunt prevăzute de alin.(1) sau (3), de alin.(1) sau (4), de alin.(2) sau (3) ori de alin.(2) sau (4) art.158 CP RM.

De asemenea, nu este aplicabilă prevederea de lit.a) alin.(3) art.158 CP RM în situația în care, după infracțiunea specificată la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM, este săvârșită: 1) infracțiunea prevăzută la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM care a fost întreruptă la o altă etapă a activității infracționale (de exemplu, când infracțiunea consumată specificată la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM a fost urmată de tentativa la infracțiunea prevăzută la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM sau de pregătirea de o asemenea infracțiune, ori viceversa); 2) infracțiunea consumată specificată la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM în care făptuitorul a avut un alt rol juridic (de exemplu, în primul caz a fost autor, iar în cel de-al doilea – organizator, instigator sau complice, sau invers). În toate situațiile consemnate mai sus, când circumstanța agravantă în cauză nu este funcțională, așa cum reiese din alin.(1) art.33 CP RM, se aplică regulile concursului de infracțiuni. Nu este admisibil a se face concomitent calificarea conform regulilor concursului de infracțiuni și conform regulilor repetării infracțiunii.

În altă ordine de idei, în legătură cu agravanta specificată la lit.b) alin.(3) art.158 CP RM – „*prin constrângere fizică sau psihică*” – menționăm că termenul „constrângere” semnifică o astfel de influențare asupra victimei, încât aceasta să nu-și poată dirija acțiunile. Conform Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane și Legii privind donarea de sânge și transfuzia sanguină, prelevarea oricărui transplant prin constrângere este interzisă.

În contextul infracțiunilor prevăzute la art.158 CP RM, constrângerea fizică poate atinge intensitatea maximă de vătămare intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății. Dacă constrângerea fizică îmbracă forma omorului intenționat, cele comise trebuie calificate conform art.145 și 158 (cu excepția lit.b) alin.(3)) din Codul penal.

Prin ce se deosebește vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății săvârșită cu scopul de a preleva și/sau utiliza ori comercializa organele sau țesuturile victimei (lit.l) alin.(2) art.151 CP RM) de prelevarea ilicită de organe, părți ale acestora, țesuturi sau celule umane prin extragerea acestora din corpul

persoanei vii sau decedate de către persoane neautorizate și/sau în instituții neautorizate în acest sens conform legislației sau fără respectarea prevederilor legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea acestora, sau în scopul obținerii unor venituri din aceasta, precum și vinderea, procurarea, sustragerea, utilizarea, păstrarea, deținerea, transmiterea, primirea, importarea, exportarea sau transportarea ilegală a acestora, săvârșită prin constrângere fizică concretizată în vătămare intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății?

Scopul infracțiunii prevăzute la lit.l) alin.(2) art.151 CP RM este cel de prelevare și/sau de utilizare ori de comercializare a organelor sau țesuturilor victimei. În opoziție, în contextul infracțiunilor prevăzute la art.158 CP RM, prelevarea, utilizarea sau comercializarea ilegală a organelor sau țesuturilor victimei poate să reprezinte acțiunea prejudiciabilă. În afară de aceasta, în contextul infracțiunilor specificate la art.158 CP RM, constrângerea fizică (inclusiv cea concretizată în vătămare intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății) îndeplinește rolul de acțiune adiacentă. În contrast, în cazul infracțiunii prevăzute la lit.l) alin.(2) art.151 CP RM, vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății are un rol de sine stătător în constituirea faptei prejudiciabile.

În contextul infracțiunilor prevăzute la art.158 CP RM, constrângerea psihică presupune influențarea asupra victimei pe calea: amenințării cu aplicarea violenței; amenințării cu răspândirea unor știri defăimătoare despre victimă; amenințării cu deteriorarea ori distrugerea bunurilor victimei etc. Dacă o asemenea constrângere s-a exprimat în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, atunci, reieșind din prevederile art.118 CP RM, fapta se califică numai potrivit lit.b) alin.(3) art.158 CP RM. Nu va fi necesară calificarea suplimentară în baza art.155 CP RM.

Nu poate alcătui conținutul noțiunii „constrângere psihică” determinarea cu rea-credință (prin rugăminți, ordine, prin oferirea unor sume de bani sau a diverselor avantaje ori profituri, prin îndemnuri, amăgiri etc.) la prelevarea ilicită de organe, părți ale acestora, țesuturi sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate de către persoane neautorizate și/sau în instituții neautorizate în acest sens conform legislației sau fără respectarea prevederilor legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea acestora, sau în scopul obținerii unor venituri din aceasta, precum și vinderea, procurarea, sustragerea, utilizarea, păstrarea, deținerea, transmiterea, primirea, importarea, exportarea sau transportarea ilegală a acestora. Pentru astfel de fapte răspunderea se poate aplica conform art.158 (cu excepția lit.b) alin.(3)) din Codul penal.

În alt context, răspunderea se agravează în baza lit.c) alin.(3) art.158 CP RM dacă oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM este *săvârșită asupra a două sau mai multor persoane*.

Această agravantă reclamă întrunirea următoarelor două condiții: 1) să existe o pluralitate de victime; 2) faptuitorul să manifeste o intenție unică (dublă de un scop unic) de a comite infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM asupra a două sau mai multor persoane.

În vederea aplicării răspunderii în baza lit.c) alin.(3) art.158 CP RM, este important ca intenția de a comite infracțiunea prevăzută la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM asupra a două sau mai multor persoane să se formeze fie până la săvârșirea uneia dintre aceste infracțiuni asupra primei victime, fie în procesul de săvârșire a uneia dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM asupra primei victime. Nu însă după aceasta. În caz contrar, cele săvârșite vor forma concursul dintre două sau mai multe infracțiuni prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM.

În altă privință, răspunderea se agravează în baza lit.d) alin.(3) art.158 CP RM dacă oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM este *săvârșită asupra unei femei gravide sau a unui copil*.

La momentul comiterii infracțiunii asupra unei femei gravide, victima trebuie să aibă calitatea specială de femeie gravidă. Pentru ca faptuitorului să-i fie imputabilă răspunderea agravată, acesta trebuia să fi avut cunoștință (nu neapărat certitudine) despre graviditatea victimei (din surse medicale, datorită unor relații de familie sau de serviciu, datorită faptului că sarcina era evidentă etc.). Dacă faptuitorul nu știa și nu putea să cunoască despre graviditatea victimei, răspunderea nu-i poate fi agravată în bază lit.d) alin.(3) art.158 CP RM.

În cazul în care faptuitorul a considerat eronat că omoară o femeie gravidă, calificarea trebuie făcută în baza art.27 și lit.d) alin.(3) art.158 CP RM. Nu este acceptabilă oricare altă soluție de calificare: 1) alin.(1) sau (2) art.158 CP RM; 2) lit.d) alin.(3) art.158 CP RM; 3) alin.(1) sau (2) art.158 și lit.d) alin.(3) art.158 CP RM.

La momentul săvârșirii infracțiunii asupra unui minor, victima trebuie să nu fi atins vârsta de 18 ani. Dacă, la momentul comiterii infracțiunii, faptuitorul nu cunoștea și nu putea să cunoască despre vârsta minoră a victimei, răspunderea penală nu-i poate fi agravată în bază lit.d) alin.(3) art.158 CP RM.

În cazul în care făptuitorul a considerat eronat că omoară un minor, calificarea trebuie făcută conform art.27 și lit.d) alin.(3) art.158 CP RM. Nu este acceptabilă oricare altă soluție de calificare: 1) alin.(1) sau (2) art.158 CP RM; 2) lit.d) alin.(3) art.158 CP RM; 3) alin.(1) sau (2) art.158 și lit.d) alin.(3) art.158 CP RM.

Într-un alt context, răspunderea se agravează în baza lit.e) alin.(3) art.158 CP RM dacă oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM este *săvârșită de două sau mai multe persoane*.

Comiterea infracțiunii de două sau mai multe persoane presupune oricare din următoarele trei ipoteze: 1) săvârșirea infracțiunii prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM de doi sau mai mulți coautori; 2) săvârșirea infracțiunii prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, în comun cu una sau mai multe persoane, care nu întrunesc aceste semne (de exemplu, nu au atins vârsta răspunderii penale, sunt iresponsabile etc.); 3) săvârșirea infracțiunii prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane, care nu întrunește aceste semne (de exemplu, nu a atins vârsta răspunderii penale, este iresponsabilă etc.).

Lipsa sau prezența înțelegerii prealabile dintre făptuitori nu poate influența calificarea celor săvârșite în baza lit.e) alin.(3) art.158 CP RM, dar poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

În sensul consemnat la lit.e) alin.(3) art.158 CP RM, noțiunea „de două sau mai multe persoane” presupune pluralitatea de făptuitori. Acești făptuitori trebuie să aibă calitatea de autori mijlociți (mediați) sau de autori nemijlociți (imediateți) ai infracțiunii. Un singur autor al infracțiunii, alături de o persoană care numai contribuie la săvârșirea infracțiunii în calitate de organizator, instigator sau complice, nu este suficient pentru a opera circumstanța agravantă prevăzută la lit.e) alin.(3) art.158 CP RM.

Dacă infracțiunea prevăzută la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM, săvârșită de două sau mai multe persoane, presupune atragerea unui minor la activitatea criminală sau instigarea acestuia la săvârșirea infracțiunii în cauză, atunci prevederea de la lit.e) alin.(3) art.158 CP RM trebuie aplicată alături de prevederea de la art.208 CP RM.

În alt registru, răspunderea se agravează în baza lit.f) alin.(3) art.158 CP RM dacă oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.158 CP RM este *săvârșită de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional*.

Noțiunile care desemnează toate aceste calități speciale ale subiectului infracțiunii sunt definite în art.123 și 123¹ CP RM: 1) persoană publică – funcționarul public, inclusiv funcționarul public cu statut special (colaboratorul serviciului diplomatic, al serviciului vamal, al organelor apărării, securității naționale și ordinii publice, altă persoană care deține grade speciale sau militare); angajatul autorităților publice autonome sau de reglementare, al întreprinderilor de stat sau municipale, al altor persoane juridice de drept public; angajatul din cabinetul persoanelor cu funcții de demnitate publică; persoana autorizată sau investită de stat să presteze în numele acesteia servicii publice sau să îndeplinească activități de interes public; 2) persoană cu funcție de răspundere – persoana căreia, într-o întreprindere, instituție, organizație de stat sau a administrației publice locale ori într-o subdiviziune a lor, i se acordă, permanent sau provizoriu, prin stipularea legii, prin numire, alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice; 3) persoană cu funcție de demnitate publică – persoana al cărei mod de numire sau de alegere este reglementat de Constituția Republicii Moldova sau care este investită în funcție, prin numire sau prin alegere, de către Parlament, Președintele Republicii Moldova sau Guvern, în condițiile legii; persoana căreia persoana cu funcție de demnitate publică i-a delegat împuternicirile sale; 4) persoană publică străină – orice persoană, numită sau aleasă, care deține un mandat legislativ, executiv, administrativ sau judiciar al unui stat străin; persoana care exercită o funcție publică pentru un stat străin, inclusiv pentru un organ public sau o întreprindere publică străină; persoana care exercită funcția de jurat în cadrul sistemului judiciar al unui stat străin; 5) funcționar internațional – funcționarul unei organizații publice internaționale ori supranaționale sau orice persoană autorizată de o astfel de organizație să acționeze în numele ei; membrul unei adunări parlamentare a unei organizații internaționale ori supranaționale; orice persoană care exercită funcții judiciare în cadrul unei curți internaționale, inclusiv persoana cu atribuții de grefă [8, p.117-230].

În altă ordine de idei, răspunderea se agravează conform lit.a) alin.(4) art.158 CP RM dacă oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1), (2) sau (3) art.158 CP RM este *săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală*.

În sensul prevederii de la lit.a) alin.(4) art.158 CP RM, individualizarea pedepsei se poate face în funcție de forma de participare în a cărei prezență este comisă infracțiunea prevăzută la alin.(1), (2) sau (3) art.158 CP RM: grupul criminal organizat sau organizația criminală.

Aplicarea lit.a) alin.(4) art.158 CP RM exclude referirea la lit.c) alin.(1) art.77 CP RM: „săvârșirea infracțiunii prin orice formă de participare”.

Indiferent de rolul exercitat la săvârșirea infracțiunii, toți membrii grupului criminal organizat răspund în calitate de coautori. De aceea, la calificarea celor săvârșite de ei conform lit.a) alin.(4) art.158 CP RM nu este necesară trimiterea la art.42 CP RM.

Infracțiunea prevăzută la alin.(1), (2) sau (3) art.158 CP RM poate fi săvârșită nemijlocit și de către o singură persoană, care a acționat la însărcinarea grupului criminal organizat. În astfel de cazuri, cele comise de ea trebuie calificate potrivit lit.a) alin.(4) art.158 CP RM, dacă autorul infracțiunii face parte din grupul criminal organizat în al cărui interes a acționat.

Infracțiunea prevăzută la alin.(1), (2) sau (3) art.158 CP RM se consideră săvârșită de o organizație criminală, dacă a fost comisă de un membru al acesteia în interesul ei sau de o persoană care nu este membru al organizației respective, la însărcinarea acesteia.

Membrul organizației criminale poartă răspundere penală numai pentru infracțiunile la a căror pregătire sau săvârșire a participat. În contrast, organizatorul și conducătorul organizației criminale poartă răspundere pentru toate infracțiunile săvârșite de această organizație.

În încheiere, menționăm că răspunderea se agravează în baza lit.b) alin.(4) art.158 CP RM dacă oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1), (2) sau (3) art.158 CP RM *se soldează cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, cu decesul persoanei sau cu sinuciderea acesteia*. În această ipoteză, infracțiunile în cauză adoptă forma unor infracțiuni materiale. Este obligatoriu ca făptuitorul să manifeste imprudență față de urmările prejudiciabile exprimate în vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, în decesul persoanei sau în sinuciderea acesteia. La individualizarea pedepsei urmează a se lua în considerare care anume urmare prejudiciabilă din cele nominalizate la lit.b) alin.(4) art.158 CP RM s-a produs.

Bibliografie:

1. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 12.03.2014. Dosarul nr.1ra-528/14. www.csj.md
2. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 25.02.2009. Dosarul nr.1ra-265/09. www.csj.md
3. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 2004, L 102.
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.55-56.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.81.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.1-2
7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.290.
8. POPOV, R. *Subiectul infracțiunilor prevăzute în capitolele XV și XVI ale Codului penal*. Chișinău: CEP USM, 2012.
9. Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul penal – art.84, 158, 165 ș.a.; Codul de procedură penală – art.132⁸, 134²). Notă informativă la proiectul de Lege cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative. <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative /tabid/61/LegislativId /1909/language/ro-RO/Default.aspx>
10. RĂTESCU, C., IONESCU-DOLJ, I., PERIȚEANU, I.Gr. și alții. *Codul penal adnotat*. Vol.III. *Partea Specială*. București: Socec, 1937.
11. Sentința Judecătorei raionului Briceni din 16.05.2012. Dosarul nr.1-29/12. jbr.justice.md
12. Sentința Judecătorei raionului Edineț din 17.12.2010. Dosarul nr.1-216/10. jed.justice.md
13. Tratatul internațional la care Republica Moldova este parte. Vol.38. Chișinău: Moldpres. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006.
14. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под общ. ред. В.В. Мозякова. Москва: Экзамен, 2004.
15. МАРГАЦКАЯ, Н.А. Гражданско-правовые вопросы трансплантации и донорства. În: *Вестник Московского университета*. Серия 11 „Право”, 1980, № 2, с.84-85.
16. СЕРГЕЕВСКИЙ, Н.Д. *Лекции по Особенной части русского уголовного права*. Санкт-Петербург: Литография Коплевской, 1885.
17. ТИХОНОВА, С.С. *Прижизненное и посмертное донорство в Российской Федерации*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.

Prezentat la 31.03.2014